

Breken

DOOR MARJAN SLOB

Hoewel het thema 'Verbinding met de maatschappij' luidt, trekken mijn gedachten me precies de andere kant uit. Wat bezielt mensen die de verbinding met de maatschappij op theatrale, gewelddadige wijze verbréken? Dat wil, dat móét ik weten. En daartoe steek ik mijn licht op bij twee vrouwelijke terrorismedeskundigen.

De eerste is onze eigen Beatrice de Graaf. In *Radicale verlossing: wat terroristen geloven* (2021) benadrukt zij dat veel plegers van politiek geweld gedreven worden door 'transcendente' waarden: waarden die het onmiddellijke eigenbelang overstijgen. De Graaf bestudeerde en interviewde tal van terroristen van linkse, rechtse en religieuze huize, en presenteert hen als verwrongen idealisten die dromen van een bezieland verband. Hun afkeer van de huidige maatschappij duidt zij als een manier 'om de eigen betekenisloosheid te ontkennen, te overschreeuwen', de gewelddadige act als een poging om verlost te raken van het eigen dubieuze verleden, of van schaamte over de eigen onbeduidendheid.

Met empathie spreekt De Graaf over de grote en diepe teleurstelling die zij bij deze mannen bespeurt. Hun leven is niet zo gaaf als gehoopt. Samenleven lukt hen eigenlijk niet. Ze kunnen zich de wereld zoveel mooier en zuiverder voorstellen dan die zich aan hen voordoet. Als belijdend protestant heeft De Graaf een goed oor voor dit verdriet over 'de gebrokenheid van de wereld' – al merkt ze ook op dat de teleurstelling vaak wordt vormgegeven in taal die in de aanbidding is. Autocratische en gewelddadige islamisten, zoals de ideologen van IS, voorzien daar momenteel bijvoorbeeld slim in. Zelfs religieuze retoriek is volgens De Graaf uiteindelijk maar een vernisje voor de menselijke verlorenheid die daaronder schuilgaat. 'Terrorisme [...] zal ook in de toekomst niet uitgeroeid kunnen worden zolang de mens een wezen blijft dat zijn sterfelijkheid en bijbehorende nietigheid niet wil en kan accepteren', concludeert ze.

Mijn tweede deskundige is de Amerikaanse Jessica Stern. Al sinds de jaren tachtig verricht ze baanbrekend onderzoek, waarvoor ze beruchte IS-terroristen sprak en trainingskampen van jihadstrijders in Pakistan bezocht. Daders verschillen onderling in intelligentie, in sociale positie en in de motieven die ze zelf aandragen ter verklaring van hun daden, constateert Stern. Maar ze bespeurt ook een gemeenschappelijke

noemer: hun verhalen draaien bijna altijd om vernedering.

En dan, in 2010, schrijft Stern een boek dat haar relaas een pijnlijke diepte geeft. Als tiener is Stern (tegelijk met haar zus) verkracht door een onbekende man die hun huis binnendrong. Nu pas valt bij haar het kwartje, schrijft ze in *Ontkenning: over seksueel misbruik, verdringing en verwerking*: al die tijd dat ze onderzoek deed, leed ze zelf aan PTSS. Gevoelloosheid is een symptoom van dat syndroom, evenals het onvermogen om je eigen angst te herkennen. In gevaarlijke situaties overvalt haar 'een onheilspellend gevoel van kalmte'. Daarom was ze niet bang tussen de terroristen!

En het wordt nog gruwelijker. Stern was mede zo'n goede onderzoeker omdat ze zich begaf in een haar vertrouwd psychische dynamiek. Zij voelde een connectie met de daders – en de daders herkenden een slachtoffer in haar. 'In mijn interviews met terroristen heb ik vaak het gevoel gehad dat er een element van seksuele vernedering in het spel was, maar het was zelden meer dan een intuïtie, en ik heb dit punt nooit onder de loep genomen', schrijft ze in haar boek. Ze trekt dit gegeven ook breder dan haar eigen biografie. Op de madrassascholen in Afghanistan en Pakistan worden routineus jongens verkracht, en – aldus Stern – het is een bekend gegeven dat veel zelfmoordterroristen op dergelijke scholen hebben gezeten.

Je hart zinkt je in de schoenen als je deze bevindingen tot je door laat dringen. Het suggereert dat terrorisme pas ophoudt als vernedering stopt. En die vernedering is op een of andere manier vaak geseksualiseerd. Letterlijk, doordat geronselde mannen zelf verkracht zijn. Of figuurlijk, doordat daders zich feitelijk nietiger voelen dan (ze geloven dat) een man mag zijn, en dit (denken te kunnen) compenseren met een gruwelijke daad. Hoe hanteer je in hemelsnaam dergelijke conflicten?

Die vraag is te groot voor mij. Maar een begin van een reactie ligt in de analyse besloten. Zelf merkte Stern dat ze pas kon veranderen zodra ze haar eigen gevoel van angst leerde herkennen. 'Ik heb, hoop ik, geleerd om lief te hebben', schrijft ze. Organisaties die terrorisme bestrijden hebben ander werk te doen, maar voor ons burgers ligt er maar één weg open: zie de eigen angsten onder ogen, en draag (als je kunt) bij aan een samenleving die routineus vernederen pooft te vermijden. Kortom: heb lief. ■

Marjan Slob

is essayist en filosoof.

Foto: Bettina Zevenbergen.